

بررسی کیفیت فضای شهری با تأکید بر بُعد اجتماعی از طریق تکنیک (ANP). نمونه موردی: محله دارآباد تهران

عبداله حبیبی^۱، محمد جاهد قدمی^{۲*}، سیدمصطفی هدایت نژاد کاشی^۳

^۱ کارشناسی ارشد طراحی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، دانشگاه علوم و تحقیقات، تهران، ایران

^۲ پژوهشگر دکتری شهرسازی، دانشکده عمران، معماری و هنر، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات،

باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان، تهران، ایران

^۳ دکتری رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه سیستان و بلوچستان

تاریخ دریافت: ۹۵/۱۱/۱۷؛ تاریخ پذیرش: ۹۶/۸/۲۲

چکیده

محیط مصنوع یک بستر ساز وقوع رفتار و تعامل اجتماعی است که میزان بستر سازی آن متاثر از کیفیات آن است، داشتن معیارهایی جهت ارزیابی کیفیت گزینه‌های طراحی شهری و مقایسه کیفیت چند فضای شهری که بر بُعد اجتماعی تأکید دارد همواره از مسائلی بوده است که از دیدگاههای مختلف به آن پرداخته شده و معیارهایی جهت حصول به آن ارائه شده است، این دیدگاهها به صورت مجزا واجد جامعیت لازم نیستند و هر کدام از زاویه‌ای به موضوع نگریسته‌اند، با این وجود اشتراکاتی در بین دیدگاهها وجود دارد؛ لذا وجود معیارهایی جامع و مدون جهت ارزیابی طراحی‌ها و فضاهای شهری امری مهم و ضروری می‌نماید. این پژوهش با هدف بررسی کیفیت فضای شهری جهت ارتقای فضای کیفی محله دارآباد تهران به رشته تحریر در آمده است. روش تحقیق، توصیفی - تحلیلی و شامل مطالعات میدانی و اسنادی است که در ۶ بخش تدوین شده است، در ابتدای این پژوهش به بررسی مختصری از مفاهیم فضا و فضای شهری و در بخش دوم به ارتباط میان محیط مصنوع (فضای شهری) و تعاملات اجتماعی پرداخته شده است، سپس در بخش سوم به فعالیت‌های موجود در فضای شهری اشاره نموده و نقش کیفیت فضای شهری را در ایجاد بستری جهت برقراری تعاملات اجتماعی مورد بررسی قرار داده و در بخش چهارم و پنجم پس از بررسی کیفیات فضای شهری از دیدگاه اندیشمندان شهری با چند کیفیت اصلی و فرعی به اجماع رسیده و در بخش پایانی نیز با ارائه ۵ معیار و ۱۳ زیر معیار به ارزیابی چندمعیاره کیفیت فضای شهری توسط فرایند تحلیل شبکه‌ای (ANP) در نمونه موردی مد نظر به منظور سنجش مدل تحلیلی مورد نظر پرداخته شده است. نتیجه پژوهش، ایجاد فضاهای لازم در محله که به نسبت شاخص‌ها دچار کمبود فضاهای عمومی و کاربری‌های مربوطه هستند را لازم و ضروری می‌داند.

واژه‌های کلیدی: فضای شهری، تعاملات اجتماعی، کیفیات فضای شهری، معیار و زیرمعیار (شاخص)، تحلیل شبکه‌ای (ANP)

مقدمه

در نظر گرفتن این معیارها میزان موفقیت یک فضای شهری موکد بر بعد اجتماعی را در پی دارد. پژوهش انجام گرفته در این موضوع در ۶ بخش تدوین شده است، در ابتدای این پژوهش به بررسی مختصری از مفاهیم فضا و فضای شهری و در بخش دوم به ارتباط میان محیط مصنوع (فضای شهری) و تعاملات اجتماعی پرداخته شده است و رویکرد احتمال‌گرایی

سنجش میزان مطلوبیت و کیفیت یک محیط که بستر ساز وقوع رفتار و تعامل اجتماعی است براساس معیارهایی صورت می‌پذیرد، این معیارها از دیدگاههای مختلف بحث شده‌اند، میزان تحقق و

که به نوعی تبلور ماهیت زندگی جمعی هستند، یعنی جایی که شهروندان در آن حضور دارند (پاکزاد، ۱۳۸۵: ۱۳۲؛ معرب و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۹۳). فضای شهری صحنه‌ای است که داستان جمعی در آن گشوده می‌شود (کار، ۱۹۹۲ به نقل از پاکزاد، ۱۳۸۵: ۱۷۴). در این فضا فرصت آن وجود دارد که برخی مرزهای اجتماعی شکسته شود و برخوردهای از پیش تدوین نیافته به وقوع پیوندد و افراد در یک محیط اجتماعی جدید با هم اختلاط یابند (Lynch, 1972)؛ بنابراین شرط اساسی برای این که یک فضای عمومی، فضای شهری تلقی شود این است که در آن تعامل و تقابل اجتماعی صورت گیرد. پس آن دسته از نرم‌فضاها و سخت‌فضاها که بستر تعامل اجتماعی نیستند فضای شهری نامیده نمی‌شوند. فضای شهری، مصنوعی است سازمان یافته، آراسته و واجد نظم که به صورت بستری برای فعالیت‌ها و رفتارهای انسانی عمل می‌نماید. انسان جزئی از فضاست و بالارزش‌ها و هنجارهای خود به این فضا معنا می‌بخشد. الگوی روابط اجتماعی ثابت نیستند و یک فضا با جایگزین شدن رابطه اجتماعی خاص، چهره متفاوتی به خود می‌گیرد (پاکزاد، ۱۳۸۵: ۱۱۷). همچنین در راستای بررسی ارتباط میان فضای شهری (محیط مصنوع) و تأثیر آن بر الگوهای رفتار اجتماعی، درک رابطه بین جامعه و محیط در طراحی شهری کلیدی است. اولین ایده ای که باید مدنظر قرار گیرد، اصل قطعیت تأثیر معماری بر محیط است که بیان می‌دارد محیط فیزیکی تأثیر تعیین کننده‌ای بر رفتار انسانی دارد. با نفی عامل بودن انسان، فرض می‌شود که رابطه بین انسان و محیطش یک فرایند یک‌طرفه است. انسان‌ها منفعل نیستند: مردم بر محیط خود اثر می‌گذارند و آن را تغییر می‌دهند، همان طوری که فضا بر آن‌ها اثر می‌گذارد و آن‌ها را تغییر می‌دهد؛ بنابراین یک پروسه دو طرفه است. اگرچه عامل فیزیکی تنها عامل تأثیرگذار نبوده و یا عامل تأثیرگذار غالب بر رفتار انسان‌ها نیست، فرصت‌هایی را که محیط به وجود می‌آورد به شکل روشنی بر آنچه مردم می‌توانند و یا نمی‌توانند انجام دهند اثر می‌گذارد؛ بنابراین رفتار انسان به شکل ذاتی

محیطی را برای ادامه ی پژوهش با ذکر دلیل پیش گرفته شده است، سپس در بخش سوم به فعالیت‌های موجود در فضای شهری اشاره نموده و نقش کیفیات فضای شهری را در ایجاد بستری جهت برقراری تعاملات اجتماعی مورد بررسی قرار داده و در بخش چهارم و پنجم پس از بررسی کیفیات فضای شهری از دیدگاه اندیشمندان شهری با چند کیفیت اصلی و فرعی به اجماع رسیده و در بخش پایانی نیز به نحوه استفاده از معیارها و زیرمعیارها جهت ارزیابی چندمعیاره کیفیت فضای شهری توسط فرایند تحلیل شبکه‌ای پرداخته گردیده است. ذکر این نکته حائز اهمیت است که با بررسی متون و پژوهش‌های صورت گرفته در موضوع کیفیات فضای شهری ۴ معیار اصلی و مشترک (دسترسی و به هم پیوستگی، آسایش و تصویر ذهنی، استفاده‌ها و فعالیت‌ها، اجتماع پذیری و اجتماعی بودن) غالب تحقیقات‌شان را تشکیل داده است؛ لذا در این پژوهش علاوه بر ۴ معیار مشترک فوق، از افزودن کیفیت پنجم تحت عنوان پایداری به عنوان معیار پنجم استفاده گردید که اصل جنبه نوآورانه بودن پژوهش در این معیار و زیرمعیارهایی که در این بخش تخصیص داده شده است، خلاصه می‌گردد.

مفاهیم، دیدگاه‌ها و مبانی نظری

چیستی فضا و فضای شهری: فضا مفهومی به خودی خود بدیهی نیست. این مفهوم معنایی به مراتب گسترده‌تر از تعریف نسبتاً ساده فضای فیزیکی یا طبیعی که به طور ضمنی در مباحث مطرح می‌شود دارد (فکوهی، ۱۳۸۳: ۱۴۴). با درکی مستقیم، فضا بسطی سه بُعدی از جهان اطراف ماست: زمان، فاصله و ارتباطات بین مردم و مردم، مردم و اشیاء و اشیاء (راپاپورت، ۱۳۹۱: ۸۸).

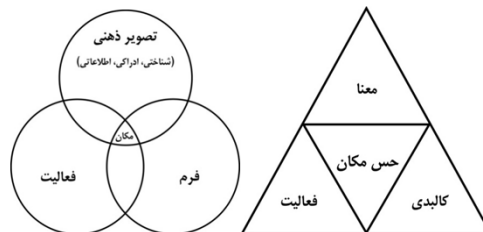
فضای شهری به عنوان یکی از زیرمجموعه‌های مفهوم فضا، از مقوله فضا مستثنی نیست. بدین معنی که ابعاد اجتماعی و فیزیکی شهر رابطه‌ای پویا بایکدیگر دارند (مدنی پور، علی، ۱۳۷۹: ۱۷). فضاهای شهری بخشی از فضاهای باز و عمومی شهرها هستند

محیط (به‌طور مثال در یک محیط خاص امکان بروز بعضی از انتخاب‌ها در مقابل انتخابات دیگر بیشتر است) (Porteous, 1977: 87) و (Bell et al., 1990). در این رابطه آموس راپاپورت گونه‌شناسی برای تأثیر محیط مصنوع بر الگوهای رفتاری انجام داده است که بر اساس آن این نظریات از ۳ دیدگاه در قالب نظرات افراطی، تفریطی و معتدل در جدول ۱ بحث شده است:

جدول ۱: گونه‌شناسی تأثیر محیط مصنوع بر الگوهای رفتاری از امس راپاپورت_منبع: نگارندگان

ردیف	گونه‌شناسی تأثیر محیط مصنوع بر الگوهای رفتاری (آموس راپاپورت)
۱	جبرگرایی محیطی (دیدگاه افراطی) محیط صد در صد بر رفتار و تعامل اجتماعی تأثیرگذار است
۲	امکان‌گرایی محیطی (دیدگاه تفریطی) محیط هیچ تأثیری بر رفتار و تعامل اجتماعی ندارد
۳	احتمال‌گرایی محیطی (دیدگاه معتدل) محیط بستری را جهت برقراری رفتار و تعامل اجتماعی پدید می‌آورد

ذهنی و معنای یک محیط تأثیر مستقیم بسزایی دارد، لذا کالبد و فرم بسترساز انجام تعامل و رفتار است، نه کسی را مجبور به انجام کاری می‌کند و نه فاقد تأثیر است.

شکل ۱: دیاگرام‌های فوق توسط جان پانتر (۱۹۹۱) و جان مونتگومری (۱۹۹۸) تهیه شده نشان‌دهنده نقش طراحی شهری در ایجاد و تقویت حس مکان است. منبع: (Montgomery, 1998)

می‌شوند (مهدی زاده و حاج نبیان، ۱۳۹۲: ۵۴). فعالیت‌های ضروری، فعالیت‌های اختیاری و فعالیت‌های اجتماعی سه گروه فعالیت‌های قابل انجام در فضاهای شهری هستند که از میان این سه گروه متمایز از فعالیت‌های انسانی، فعالیت‌های اجتماعی و اختیاری، در کیفیت بخشی به شهر و فضاهای شهری بسیار مؤثرند. در حالتی بسیار ساده، فعالیت‌های بیرونی در فضاهای عمومی در سه گروه طبقه‌بندی است، که هر یک نیازمند خصوصیات متفاوتی در محیط مصنوع هستند: فعالیت‌های ضروری، فعالیت‌های انتخابی و فعالیت‌های اجتماعی.

بسته به موقعیت دارد و ناشی از فرم فیزیکی، اجتماعی، فرهنگی و میزان درک انسان از محیط دارد. (کرمونا و دیگران، ۱۳۸۸: ۹۱) علاوه بر وجود اصل قطعیت، دو دیدگاه اصلی در مورد میزان تأثیر محیط بر اعمال فرد وجود دارد: وجود امکانات مختلف در محیط (به‌طور مثال مردم در میان فرصت‌های موجود در محیط حق انتخاب دارند) و وجود احتمالات در

رویکرد احتمال‌گرایی محیطی به واقعیت در عمل نزدیکتر است، دیاگرام‌های مکانی پانتر و مونتگومری همان‌طور که در شکل ۱ ملاحظه می‌گردد بیان می‌کند که کالبد و فرم می‌تواند بسترساز انجام یک فعالیت گردد و فعالیت نیز در شکل‌دهی به تصویر

بان گل نیز بر انتخاب رویکرد احتمال‌گرایی محیطی صحه می‌گذارد: "آمیزش فعالیت‌های بیرونی تحت تأثیر برخی شرایط است که محیط مصنوع یکی از این عوامل است: عاملی که فعالیت‌ها را از راه‌های گوناگون و با درجات مختلف تحت تأثیر قرار می‌دهد" (گل، ۱۳۸۷: ۲۷).

گونه‌های فعالیت در فضای شهری از دیدگاه جان گل (Jan Gehl): تمامی بخش‌های بافت شهری که عموم به آن دسترسی فیزیکی دارند از میدان، خیابان و پارک یک شهر تا نمای بناهایی که آنها را تعریف و محدود می‌کنند، جزء فضاهای عمومی شهر محسوب

اجتماعی، بسته به زمینه‌ای که در آن رخ می‌دهند، متفاوت است؛ اگرچه چارچوب فیزیکی تأثیری مستقیم بر روی کیفیت، محتوا و شدت ارتباطات اجتماعی ندارد، اما معماران و برنامه‌ریزان می‌توانند بر امکان ملاقات، دیدن و شنیدن مؤثر بوده و نقطه آغازینی برای دیگر اشکال ارتباط فراهم آورند. دلیل مرور این فعالیت‌ها آن است که حضور دیگر مردم، فعالیت‌ها، رویدادها، الهام و انگیزش، همه و همه در بردارنده مهم‌ترین کیفیت‌های فضاهای عمومی است.

فعالیت‌های بیرونی و کیفیت فضای بیرونی: هنگامی که محیط بیرونی از کیفیت پایینی برخوردار باشد، تنها فعالیت‌های ضروری انجام می‌پذیرد؛ اما در محیط دارای کیفیت بالا، نه تنها فعالیت‌های ضروری انجام می‌شوند، بلکه به دلیل وجود شرایط بهتر تمایل برای صرف زمان بیشتر برای این فعالیت‌ها افزایش می‌یابد، علاوه بر آن، گستره وسیعی از فعالیت‌های انتخابی نیز به واسطه دعوت‌کنندگی شرایط به توقف (مکث)، نشستن، خوردن، بازی کردن و مانند این‌ها انجام می‌گیرند. در خیابان‌ها و فضاهای شهری با کیفیت پایین، حداقل فعالیت انجام شده و مردم به سرعت به خانه‌های خود می‌روند؛ در حالی که در یک محیط خوب و کاملاً متفاوت، طیف گسترده‌ای از فعالیت‌های انسانی امکان تحقق می‌یابد (گل، ۱۳۸۷: ۳-۷). تأثیر کیفیت محیطی بر گونه‌های فعالیت بیرونی مطابق با نظر یان گل در شکل شماره ۲ به قرار ذیل است:

فعالیت‌های ضروری - تحت همه شرایط: فعالیت‌های ضروری آنهایی هستند که حالتی کمابیش اجباری دارند (رفتن به مدرسه یا سر کار، خرید، منتظر اتوبوس یا کسی ماندن، توزیع نامه)، به بیان دیگر فعالیت‌هایی که به درجات مختلف ناگزیر به شرکت جستن در آنها هستیم. از آنجاکه فعالیت‌هایی از این دست ضروری و اجباری است، وقوع آنها کمترین تأثیرپذیری را از محیط اطراف دارد.

فعالیت‌های انتخابی - تنها تحت شرایط مطلوب: فعالیت‌های انتخابی زمانی صورت می‌گیرند که تمایل به انجام آن وجود داشته باشد و زمان و مکان نیز فراهم‌آور زمینه‌ای مساعد باشند. از این دست فعالیت‌ها می‌توان به مواردی چون پیاده‌روی برای استنشاق هوای تازه، تماشای جنب و جوش زندگی یا نشستن و لذت بردن از آفتاب اشاره کرد. این فعالیت‌ها تنها در صورت مطلوب بودن شرایط محیط بیرونی رخ می‌دهند.

فعالیت‌های اجتماعی: فعالیت‌های اجتماعی در برگرفته آنهایی است که بیش از هر چیز وابسته به حضور دیگران در فضاهای عمومی است؛ فعالیت‌های اجتماعی به صورت خوجوش، به عنوان نتیجه مستقیم بودن مردم در فضای مشابه و حرکتشان در آن فضاها صورت می‌پذیرند. این مسئله نشان می‌دهد که هر جا فعالیت‌های ضروری و انتخابی در فضای عمومی دارای شرایط بهتری باشند، فعالیت‌های اجتماعی مورد حمایت قرار می‌گیرند. شخصیت و ویژگی‌های فعالیت

	کیفیت محیط مصنوع	
	ضعیف	خوب
فعالیت‌های ضروری	●	●
فعالیت‌های انتخابی	●	●●●
فعالیت‌های اجتماعی	●	●

شکل ۲: نمودار گرافیکی رابطه‌ای میان کیفیت فضای بیرونی و میزان وقوع فعالیت‌های بیرونی منبع: (گل، ۱۳۸۷)

هنگامی که فضای بیرون دارای کیفیت خوبی است، فعالیت‌های انتخابی به تناوب افزایش می‌یابد و به دنبال آن شمار فعالیت‌های اجتماعی نیز به طور قابل توجهی رو به افزایش می‌نهد (همان: ۱۲). واضح است که کیفیت فضای شهری به صورت مستقیم و غیرمستقیم بر رفتارها، فعالیت‌ها و تعاملات اجتماعی تأثیرگذار است؛ لذا می‌بایست به بررسی کیفیت فضای شهری از دیدگاههای متفاوت پرداخته و کیفیت مشترک و مؤثرتری که بر تعاملات اجتماعی با بسترسازی ایفای نقش می‌کنند را سازمان‌دهی کرده و

کیفیات نهایی استحصال گردیده را با توجه به وضع موجود در راستای هدف پژوهش به خدمت بگیریم.

پیشینه تحقیق

در این بخش به صورت مجمل کیفیت‌های فضای شهری و محیط مصنوع مطلوب از دیدگاه اندیشمندان حوزه شهری بررسی شده است که جهت سهولت بررسی به صورت تفکیکی غیر ایرانی و ایرانی در جدول ۲ به شرح ذیل ارائه گردیده است:

جدول ۲: بررسی کیفیت محیطی از دیدگاه صاحب‌نظران غیرایرانی و ایرانی

کیفیت‌های محیطی ارائه نشده توسط صاحب‌نظران مختلف					گروه
کوبن لینچ در کتاب "تئوری شکل شهر" [لینچ، ۱۳۸۴]					
۱. سرزندگی	۲. معنی	۳. تناسب	۴. دسترسی	۵. نظارت و اختیار	
۶. کارایی	۷. عدالت				
متیو کرمونا و همکاران در کتاب "مکان‌های عمومی - فضاهای شهری" [کرمونا و همکاران، ۱۳۸۸]					
۱. راحتی	۲. آسایش	۳. درگیری غیرفعال با محیط	۴. درگیری فعالانه با محیط	۵. امکان کشف محیط	
فرانسیس تیبالدز در کتاب "شهرسازی شهروندگرا" [Tibalds, 1992]					
۱. ادغام کاربری و فعالیت	۲. مقیاس انسانی	۳. آزادی عابران پیاده	۴. قابلیت دسترسی برای همگان	۵. خوانایی	
۶. محیط ماندگار	۷. کنترل تغییرات				
الدنیبرگ در کتاب "مکان خوب عالی" [Oldenburg, 1999]					
۱. خنثی بودن	۲. دعوت‌کنندگی و دسترسی	۳. باز بودن	۴. تفریح و سرگرمی	۵. آسایش و آرامش	
۶. پویایی پایدار سیاسی					
جک ناسار در کتاب "The Evaluative Image of the City" [Nasar, J.L., 1998]					
۱. طبیعی بودن	۲. مدنیت/قابلیت حفظ فضا	۳. باز بودن/تعریف شدگی فضا	۴. معنای تاریخی/محتوا	۵. نظم	
آلن جیکوبز و داندل اپلیارد در مقاله "(Towards an Urban Design Manifesto)" [Jacobs, Appleyard, 1987]					
۱. قابلیت زندگی	۲. هویت و کنترل	۳. دسترسی به فرصت‌ها و لذت‌ها	۴. اصالت و معنا	۵. زندگی جمعی و همگانی	
۶. خوداتکایی شهری	۷. محیطی برای همه				
ای یو بنتلی در کتاب "محیط‌های پاسخده" [بنتلی، ۱۳۸۶] و مقاله "Ecological Urban Design" [Bentley, 1990]					
۱. نفوذپذیری	۲. گوناگونی	۳. خوانایی	۴. انعطاف‌پذیری	۵. تناسبات بصری	
۶. غنای حسی	۷. رنگ تعلق	۸. کارایی منابع	۹. پاکیزگی	۱۰. حمایت زیستی	
جان پانتر و متیو کرمونا در کتاب "ابعاد طراحانه برنامه ریزی شهری" [Punter & Carmona, 1997]					
۱. کیفیت و پایداری محیط زیست	۲. کیفیت منظر شهری	۳. کیفیت دیدها	۴. کیفیت فرم شهر	۵. کیفیت فرم ساختمان	
۶. کیفیت عرصه همگانی					
ویولیچ در مقاله "Urban Reading and the Design of small Urban Places: The Village of Sutivan" [Violich, 1983]					
۱. قرائت‌پذیری محیط	۲. آزادی انتخاب	۳. ایجاد انگیزش از طریق	۴. امکان زندگی	۵. قابل قرائت بودن	

میراث فرهنگی	اجتماعی	کاربرد (فرم متباین)		۶. لحاظ پیوندهای بومی - منطقه ای
راجر ترانسیک در کتاب " یافتن فضای گمشده" [Trancik, 1986]				
۱. حفظ تسلسل حرکت ها (ارتباط)	۲. محصوریت	۳. پیوستگی لبه‌ها	۴. کنترل محورها و پرسپکتیوها	۵. ممزوج نمودن فضاهای درون و بیرون
کولمن در مقاله " فرصتهایی برای نوآوری در آموزش طراحی شهری" [Coleman, 1987]				
۱. حفاظت تاریخی و مرمت شهری	۲. طراحی برای پیاده‌ها	۳. سرزندگی و تنوع استفاده	۴. بستر و محیط فرهنگی	۵. توجه به ارزش‌های معمارانه محیط
مایکل ساوث ورث در مقاله " تئوری و عمل شهرسازی معاصر" [South Worth, 1989]				
۱. ساختار	۲. خوانایی	۳. فرم	۴. حس مکان	۵. هویت
۶. دیده‌ها و مناظر	۷. مقیاس انسانی یا پیاده			
گرین در مقاله " شکل شهر" [Greene, 1992]				
۱. عملکرد	۲. نظم	۳. هویت	۴. جذابیت	
برایان گودی در مقاله " دو آقا در ورونا: کیفیت‌های طراحی شهری" [Goodey, 1993]				
۱. سرزندگی	۲. هارمونی با بستر موجود	۳. تنوع	۴. مقیاس انسانی	۵. نفوذپذیری
۶. شخصی‌سازی (مهرخویش بر فضا زدن)	۷. خوانایی	۸. انعطاف‌پذیری	۹. امکان تحول سنجیده	۱۰. غنا
هاتن و هانتز در کتاب " شهر پایدار" [Houghton & Hunter, 1994]				
۱. تنوع	۲. تمرکز	۳. دموکراسی	۴. نفوذپذیری	۵. امنیت
۶. مقیاس مناسب	۷. طراحی ارگانیک	۸. اقتصاد و ابزارهای آن	۹. روابط خلاقانه	۱۰. انعطاف‌پذیری
۱۱. مشورت و مشارکت مردم				
نلسن در کتاب " چشم اندازهایی برای آمریکای نوین" [Nelessen, 1994]				
۱. مقیاس انسانی	۲. رعایت زیست بوم	۳. پیاده‌گرایی	۴. پیش‌بینی فضاهای باز	۵. پیش‌بینی هسته‌ها در طرح
۶. توجه به منظر خیابان	۷. تنوع	۸. کاربری مختلط و چندگانه	۹. استفاده از واژگان طراحانه معین	۱۰. تعمیر و نگهداری دائمی محیط
جهانشاه پاکزاد در کتاب " مبانی نظری و فرایند طراحی شهری" [پاکزاد، ۱۳۸۵]				
۱. پاسخگویی به گروه‌های اجتماعی ویژه	۲. پویایی	۳. عزت انسانی (پاسخگویی به شخصیت افراد)	۴. حس تعلق	۵. حس مکان و این‌همانی با فضا
۶. بکارگیری حواس مختلف	۷. برانگیختن حس کنجکاوی و کاوش	۸. کارایی فضا	۹. تسهیل مشارکت	۱۰. خاطره‌انگیزی
محمود توسلی در کتاب " اصول و روش‌های طراحی شهری و فضای مسکونی در ایران جلد اول" [توسلی، ۱۳۶۹]				
۱. متابعت فضاهای داخلی و خارجی از هم	۲. هم‌پیوندی	۳. محصوریت	۴. مقیاس و تناسب	۵. تباین
۶. قلمرو	۷. ترکیب (کمپوزیسیون)	۸. آگاهی از فضا		
محمد نقی زاده در کتاب " مبانی نظری معماری و شهرسازی اسلامی" [نقی زاده، ۱۳۸۵]				
۱. وحدت در کثرت	۲. تعادل	۳. زیبایی	۴. هماهنگی	۵. توازن
۶. اندازه	۷. حد و حریم	۸. بداعت (نوگرایی و نوجویی)	۹. هویت (احساس این‌همانی با فضا)	۱۰. سلسله مراتب
کوروش گلکار در مقاله " مولفه‌های سازنده کیفیت طراحی شهری" [گلکار، ۱۳۷۹]				
۱. عملکردی	۲. تجربی و زیبایی‌شناختی	۳. زیست محیطی		

منبع: نگارندگان

- دسترسی و به هم پیوستگی: Linking & Access
 - آسایش و تصویر ذهنی: Images & Comfort
 - استفاده‌ها و فعالیت‌ها: Activity & Uses
 - اجتماع‌پذیری و اجتماعی بودن: Sociability
- غالب کیفیات بیان شده از اندیشمندان در این دسته - بندی به اجماع می‌رسند، با توجه به بررسی‌های انجام - گرفته در مبانی نظری افزودن کیفیت پنجم تحت عنوان پایداری چارچوب نظری پژوهش ما را تکمیل می‌کند، در بررسی مبانی نظری پژوهش هر کدام از صاحب‌نظران با ادبیات خود عاملی را جهت تحقق ۵ مولفه اصلی (معیارها) و ۱۳ مولفه فرعی (زیر معیارها) موثر می‌دانند، در جدول ۳ نحوه استحصال معیارها و زیرمعیارها جهت ارزیابی چندمعیاره به قرار ذیل ارائه گردیده است:

جدول ۳: دسته بندی چارچوب نظری پژوهش

چارچوب نظری		معیارها	زیر معیارها	
صاحب نظر	عبارت عنوان شده توسط صاحب نظر	دسترسی: Access	دسترسی و به هم پیوستگی: Linking & Access	
ای بن بنتلی	نفوذپذیری			
فرانسیس تیبالدز	قابلیت دسترسی برای همگان			
الدنبرگ	باز بودن			
برایان گودی	نفوذپذیری			
هاتن و هانتز	نفوذپذیری			
کولمن	طراحی برای پیاده ها			
کوبین لینچ	دسترسی			
فرانسیس تیبالدز	آزادی عابرن پیاده			
الدنبرگ	دعوت کنندگی و دسترسی			
آلن جیکوبز و داندل اپلپارد	دسترسی به فرصت ها و لذت ها			
یان بنتلی و همکاران	خوانایی			خوانایی: Legibility
ویولچ	قرائت پذیری محیط			
مایکل ساوث ورث	خوانایی			
برایان گودی	خوانایی			
فرانسیس تیبالدز	خوانایی	پیوستگی: Linking		
راجر ترانسیک	پیوستگی لبه ها			
ویولچ	هم پیوندی			
راجر ترانسیک	حفظ تسلسل حرکت ها (ارتباط ها)	محصولات: Surroundation		
محمود توسلی	محصولیت			
محمد نقی زاده	حد و حریم			
راجر ترانسیک	محصولیت			
محمود توسلی	قلمرو			
جک ناسار	باز بودن/ تعریف شدگی فضا			

هاتن و هانتز	طراحی ارگانیک	زیست محیطی: Environmental	پایداری: Managmental
برایان گودی	هارمونی با بستر موجود		
ای ین بنتلی	حمایت زیستی		
کوروش گلکار	زیست محیطی		
فرانسیس تیبالدز	محیط ماندگار		
جک ناسار	طبیعی بودن		
آلن جیکوبز و داند اپلیار	قابلیت زندگی		
نلسن	رعایت زیست بوم		
ای ین بنتلی	کارایی منابع		
کوبین لینچ	نظارت و اختیار		
فرانسیس تیبالدز	کنترل تغییرات	مدیریتی: Managmental	پایداری: Sustainability
جک ناسار	مدنیت/ قابلیت حفظ فضا		
نلسن	تعمیر و نگهداری دائمی محیط		
ای ین بنتلی	غناي حسی	نظم و زیبایی: Discipline & beauty	آسایش و تصویر ذهنی: Images & Comfort
محمد نقی زاده	زیبایی		
ای ین بنتلی	تناسبات بصری		
محمود توسلی	ترکیب (کمپوزیسیون)		
کولمن	توجه به ارزش‌های معمارانه محیط		
مایکل ساوث ورث	دیدها و مناظر		
کوروش گلکار	تجربی زیبایی شناختی		
گرین	نظم		
مایکل ساورث ورث	مقیاس انسانی یا پیاده		
برایان گودی	مقیاس انسانی		
جان پانتر و متیو کرمونا	کیفیت منظر شهری		
هاتن و هانتز	مقیاس مناسب		
مایکل ساوث ورث	فرم		
نلسن	مقیاس انسانی		
برایان گودی	غنا		
فرانسیس تیبالدز	مقیاس انسانی		
محمد نقی زاده	وحدت در کثرت		
محمود توسلی	مقیاس و تناسب		
کوبین لینچ	تناسب		
محمد نقی زاده	اندازه		
جک ناسار	نظم		
الدنبرگ	آسایش و آرامش	راحتی: Convenience	
متیو کرمونا	راحتی		
هاتن و هانتز	امنیت		
ای ین بنتلی	پاکیزگی		
متیو کرمونا	آرامش		
جهانشاه پاکزاد	پاسخگویی به گروههای اجتماعی ویژه		
ای ین بنتلی	رنگ تعلق		

محمد نقی زاده	هویت (احساس این همانی با فضا)	هویت: Identity	آسایش و تصویر ذهنی: Images & Comfort	
جک ناسار	معنای تاریخی / محتوا			
جهانشاه پاکزاد	پاسخگویی به شخصیت افراد (عزت انسانی)			
ویولچ	قابل قرائت بودن میراث فرهنگی			
کولمن	حفاظت تاریخی و مرمت شهری			
مایکل ساوث ورث	هویت			
برایان گودی	شخصی سازی (مهر خویش بر فضا زدن)			
گرین	هویت			
آلن جیکوبز و دانلد اپلیارد	اصالت و معنا			
کوپن لینچ	معنی			
جهانشاه پاکزاد	حس تعلق			
آلن جیکوبز و دانلد اپلیارد	هویت و کنترل			تنوع و پاسخگویی: Variety & responsiveness
فرانسیس تیبالدز	ادغام کاربری و فعالیت			
جهانشاه پاکزاد	کارایی فضا			
ویولچ	آزادی انتخاب			
نلسن	کاربری مختلط و چندگانه			
کوپن لینچ	کارایی			
گرین	عملکرد			
برایان گودی	تنوع			
الدنبرگ	کارایی فضا			
هاتن و هانتز	اقتصاد و ابزارهای آن			
نلسن	تنوع			
ویولچ	ایجاد انگیزش از طریق کاربرد (فرم متباین)			
محمود توسلی	تباین			
آلن جیکوبز و دانلد اپلیارد	محیطی برای همه			
محمود توسلی	تباین			
کوروش گلکار	عملکرد			
هاتن و هانتز	تنوع			
ای ین بنتلی	گوناگونی			
جهانشاه پاکزاد	بکارگیری حواس مختلف			
الدنبرگ	تفریح و سرگرمی	تفریح و اکتشاف: Discovery & Fun		
محمد نقی زاده	بداعت (نوگرایی و نوجویی)			
گرین	جذابیت			
هاتن و هانتز	روابط خلاقانه			
جهانشاه پاکزاد	برانگیختن حس کنجکاوی و کاوش			
متیو کرمونا	امکان کشف محیط			
جهانشاه پاکزاد	خاطره انگیزی			
جهانشاه پاکزاد	پویایی	پویایی: Dynamism	اجتماع پذیری	
متیو کرمونا	درگیری غیر فعال با محیط			
هاتن و هانتز	دموکراسی			
هاتن و هانتز	مشورت و مشارکت مردم			

جهانشاه پاکزاد	تسهیل مشارکت	پویایی: Dynamism	اجتماع پذیری: Sociability
آلن جیکوبز و داندل اپلیارد	زندگی جمعی و همگانی		
الدنبرگ	پویایی پایدار سیاسی	سرزندگی: Vitality	
کولمن	سرزندگی و تنوع استفاده		
کوبین لینچ	سرزندگی		
ویولیچ	امکان زندگی اجتماعی		
برایان گودی	سرزندگی		
متیو کرمونا	درگیری فعالانه با محیط		

منبع: نگارندگان

روش تحقیق

این پژوهش از نوع بنیادی و کاربردی و موضوع آن به صورت کاربردی با استفاده از داده-های نظری است، روش تحقیق به صورت توصیفی تحقیقی و شامل بررسی اسناد و متون مرتبط با موضوع پژوهش می باشد که با بررسی روابط بین پدیده‌ها و متغیرها به کمک سایر تحقیقات در زمینه‌های مرتبط، به صورت کاربردی نیز قابل استفاده خواهد بود. این پژوهش با بررسی ادبیات تخصصی فضای شهری و تعاملات اجتماعی به بررسی رابطه بین آنها پرداخته شده و کیفیات محیطی مؤثر بر تعاملات اجتماعی را بیان می کند و در نهایت جهت کمی کردن کیفیات نهایی و استحصال شده از مبانی نظری پژوهش از روش فرایند تحلیل شبکه‌ای استفاده شده است.

روش کمی کردن معیارها و تحلیل آن (فرایند تحلیل شبکه‌ای (ANP): در روش (ANP)، ارتباطات پیچیده میان عناصر تصمیم، از طریق جایگزینی ساختار سلسله مراتبی با ساختار شبکه‌ای، در نشر گرفته می شود. فرایند تحلیل شبکه‌ای حالت عمومی AHP، شکل گسترده آن محسوب می شود. روش ANP فوق انعطاف پذیر برای بررسی کمی و کیفی مسائل چند معیاری است که خصوصیت اصلی آن بر اساس مقایسات دو به دو لایه ها است. که در آن، موضوعات با وابستگی متقابل و بازخورد را نیز می توان در نظر گرفت. فرایند تحلیل شبکه‌ای چون حالت عمومی فرایند تحلیل سلسله مراتبی و شکل گسترده آن است؛ بنابراین تمامی ویژگی‌های مثبت آن از جمله

سادگی، انعطاف پذیری، به کارگیری معیارهای کمی و کیفی به طور همزمان و قابلیت بررسی سازگاری را در قضاوت‌ها دارا بوده و می تواند ارتباطات پیچیده (وابستگی‌های متقابل و بازخورد) بین و میان عناصر تصمیم را با به کارگیری ساختار شبکه‌ای بجای ساختار سلسله مراتبی در نظر بگیرد (زبردست، ۱۳۸۹: ۸۱). فرایند تحلیل شبکه‌ای را می توان متشکل از دو قسمت دانست: سلسله مراتب کنترلی و ارتباط شبکه ای، سلسله مراتب کنترلی ارتباط بین هدف، معیارها و زیرمعیارها را شامل شده و بر ارتباط درونی سیستم تاثیرگذار است و ارتباط شبکه‌ای وابستگی بین عناصر و خوشه‌ها را شامل می شود (Saaty, 1999:56). این قابلیت امکان در نظر گرفتن وابستگی های متقابل بین عناصر را فراهم آورده و در نتیجه نگرش دقیقی به مسائل پیچیده شهرسازی ارائه می کند. تاثیر عناصر بر عناصر دیگر در یک شبکه توسط یک سوپر ماتریس در نظر گرفته می شود (زبردست، ۱۳۸۹: ۸۷). این مقایسه‌ها و تعیین ارتباط بین معیارها و زیر معیارها توسط پنلی از کارشناسان و متخصصان ذیربط انجام می گردد. فرایند تحلیل شبکه‌ای را در چهار مرحله زیر می توان خلاصه کرد (Carlucci and Schiuma, 2008; Lee et al, 2009, 1-2) به نقل از (زبردست، ۱۳۸۹: ۸۸):

۱. ساخت مدل و تبدیل مسئله/موضوع به یک ساختار شبکه‌ای
۲. تشکیل ماتریس مقایسه دودویی و تعیین بردارهای اولویت
۳. تشکیل سوپر ماتریس و تبدیل آن به سوپر ماتریس حد و ۴. انتخاب گزینه برتر

یافته‌های پژوهش

به‌منظور ارزیابی چندمعیاره در سنجش کیفیت فضای شهری با تأکید بر بُعد اجتماعی، به شرح جدول ۴ بیان گردیده است:

بر اساس آنچه که در فوق بیان گردید ۵ مؤلفه اصلی (معیارها) و ۱۳ مؤلفه فرعی (زیر معیارها)

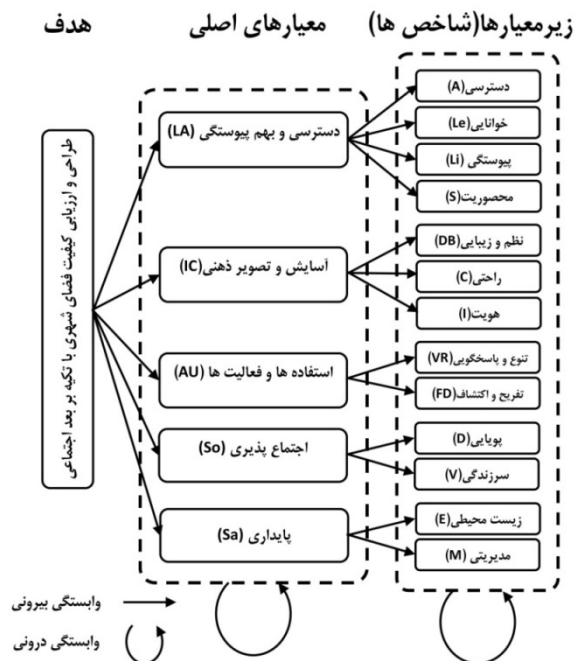
جدول ۴: معیارها و زیر معیارهای ارزیابی فضای شهری

طراحی فضای شهری با تکیه بر تعاملات اجتماعی													هدف
پایداری		اجتماع پذیری		استفاده‌ها و فعالیت‌ها		آسایش و تصور ذهنی			دسترسی و بهم پیوستگی				معیارها
مدیریتی	زیست محیطی	سرزندگی	پویایی	تفریح و اکتشاف	تنوع و پاسخگویی	هویت	راحتی	نظم و زیبایی	محصوریت	پیوستگی	خوانایی	دسترسی	زیر معیارها

منبع: نگارندگان

می‌گردد مشخص کرد. برای این ارزیابی مطابق با شکل ۵ از ۵ معیار و ۱۳ زیر معیار استفاده شده است. پس از تعیین معیارها و زیرمعیارها جهت تعیین ارتباط بین معیارها و زیر معیارها و مقایسه بین آنها از میانگین امتیازدهی پنلی متشکل از کارشناسان و متخصصان ذیربط استفاده گردیده است.

در ادامه روند پژوهش برای ارزیابی معیارها و زیر معیارهای بیان گردیده در جدول فوق به منظور سنجش کیفیت فضای شهری با تأکید بر بُعد اجتماعی از طریق فرآیند تحلیلی ارزیابی چندمعیاره به شرح مختصر چگونگی بهره‌مندی از این روش پرداخته شده است. در ابتدا لازم است عوامل مؤثر در تعیین کیفیت یک محیط مصنوع را که از مبانی نظری استخراج

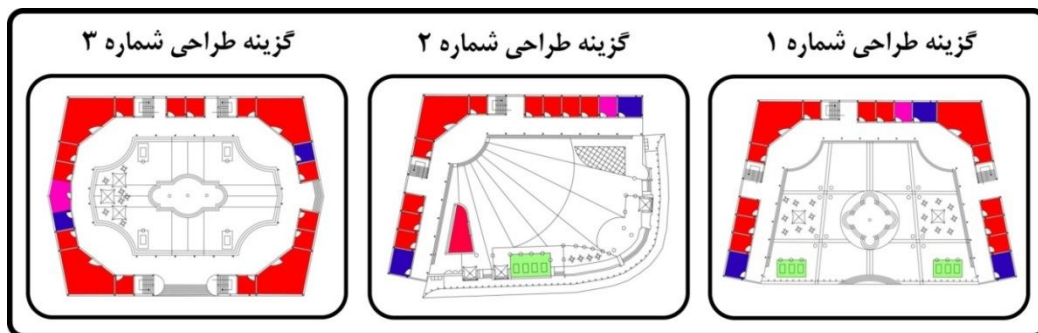
شکل ۴: مدل شبکه‌ای جهت ارزیابی کیفیت فضای شهری (منبع: نگارندگان)

پژوهش، با استفاده از نرم‌افزار Super decision و نرم-افزار تحلیل شبکه ۳ گزینه طراحی شده برای فضای

بعد از تعیین معیارهای اصلی و فرعی و تحلیل فضای محله دارآباد تهران با توجه به ۵ شاخص

تحلیل شبکه است، در این بخش به ارائه کلی فرایند تحلیل شبکه‌ای بسنده شده است و به دلیل تعدد معیارها و زیر معیارها برای جلوگیری از اطناب از ارائه محاسبات مربوط به نحوه دستیابی به گزینه برتر، تنها به معرفی مراحل فرایند دستیابی به گزینه برتر پرداخته شده است. برای اطلاع دقیق‌تر از نحوه اقدام در فرایند تحلیل شبکه‌ای رجوع شود به (زبردست، ۱۳۸۹: ۷۸).

شهری مطابق با شکل ۳، به دست آمده است که قرار است با تشکیل ماتریس‌های مقایسه‌ای و کنترل سازگاری آنها گزینه‌ای که مطلوب‌تر است و به معیارها و زیر معیارهای حاصل از مبانی نظری پژوهش نزدیکتر باشد را به عنوان گزینه نهایی برای طراحی تدقیقی انتخاب گردد. این گزینه‌های طراحی شده به صورت شماره‌های ۱، ۲ و ۳ در شکل شماره ۳ قابل مشاهده است. همان‌طور که ذکر گردید نرم‌افزار انجام روش،

شکل ۳: گزینه‌های طراحی شده برای فضای شهری در محله دارآباد تهران_منبع نگارندگان

سازگاری آنها: مطابق با شکل ۶ مقدمه این مرحله تشکیل سوپر ماتریس اولیه و انجام مقایسه‌های دودویی به شرح ذیل است:

تحلیل و انتخاب گزینه مناسب و برتر از لحاظ کیفیت محیطی
تشکیل ماتریس‌های مقایسه‌ای و کنترل

خوشه‌ها

	هدف	معیارهای اصلی	زیر معیارها
هدف	0	0	0
معیارهای اصلی W=	W ₂₁	W ₂₂	0
زیر معیارها	0	W ₃₂	W ₃₃

شکل ۵: ساختار سوپر ماتریس اولیه (غیرموزون)_منبع: (زبردست، ۱۳۸۹)

۵. مقایسه دودویی ارجحیت گزینه‌ها
محاسبه سوپر ماتریس حد: با محاسبه تمامی مقایسه‌ها و جای‌گذاری آنها در سوپر ماتریس اولیه مطابق با شکل ۵، سوپر ماتریس ناموزون به دست می‌آید. حال سوپر ماتریس ناموزون می‌بایست به سوپر ماتریس موزون (ماتریسی که جمع اجزای ستون آن ۱ است) تبدیل شود، برای این کار می‌باید سوپر ماتریس ناموزون را در ماتریس خوشه‌ای ضرب کرد. ماتریس

۱. مقایسه دودویی معیارهای اصلی (ماتریس W₂₁)
۲. مقایسه دودویی وابستگی‌های درونی معیارهای اصلی (ماتریس W₂₂)
۳. مقایسه دودویی زیرمعیارهای هر یک از معیارهای اصلی (ماتریس W₃₂)
۴. مقایسه دودویی وابستگی درونی زیرمعیارها (ماتریس W₃₃)

به شناسایی ابعاد اجتماعی مورد نیاز پرداخته شود. جهت سنجش کیفیت فضای شهری با تاکید بر بُعد اجتماعی برای انتخاب گزینه برتر طراحی فضای شهری در این پژوهش، از رابطه پیشنهادی لین و همکاران (Lin et al., 2009: 102) به شرح ذیل استفاده شده است:

$$D_i = \sum_{j=1}^j W_j E_{ij}$$

- D_i شاخص مطلوبیت گزینه i برای طراحی فضای شهری
- W_j اهمیت نسبی زیرمعیار j (مستخرج از سوپر ماتریس (W_{ANP}))
- E_{ij} امتیاز سایت i از زیر معیار j (ماتریس (E_{ij}))

خوشه‌ای از مقایسه دودویی خوشه‌ها در چارچوب ساختار سوپر ماتریس اولیه (ناموزون) حاصل می شود، پس از محاسبه سوپر ماتریس موزون باید سوپر ماتریس حد را محاسبه کرد. هدف از به حد رساندن سوپر ماتریس موزون این است که تأثیر نسبی درازمدت هریک از عناصر آن در یکدیگر حاصل شود. لازم به ذکر است سوپر ماتریس حد باید نرمالیزه شوند تا حالت تصادفی / احتمالی به دست آید (جمع عناصر ستونی آن ۱ شود) (زبردست، ۱۳۸۹: ۸۸).

انتخاب گزینه مناسب و برتر از لحاظ کیفیت محیطی با تاکید بر بُعد اجتماعی جهت طراحی تدقیقی و اجراء: در بررسی کیفیت محیطی در شاخص تعاملات اجتماعی در فضا، تأکید بر پاسخدهی به ارزش های اجتماعی است. در این ارتباط می بایست

جدول ۵: محاسبه میزان مطلوبیت سه گزینه ۱، ۲ و ۳

معیارها	زیر معیارها	W_j	E_{ij}			$W_j E_{ij}$		
			گزینه ۳	گزینه ۲	گزینه ۱	گزینه ۳	گزینه ۲	گزینه ۱
LA	A	۰,۱۰۶	۰,۴۲۶۶	۰,۶۱۴۴	۰,۲۱۸۸	۰,۰۴۵۲۱۵	۰,۰۶۵۱۲۴	۰,۰۲۳۱۹۸
	Le	۰,۰۳۱	۰,۶۱۵۶	۰,۵۷۲۸	۰,۵۹۵۲	۰,۰۱۹۰۸۳	۰,۰۱۷۷۵۶	۰,۰۱۸۴۵۲
	Li	۰,۰۲	۰,۸۲۷۵	۰,۸۱۷۱	۰,۸۴۴۱	۰,۰۱۶۵۴۹	۰,۰۱۶۳۴۱	۰,۰۱۶۸۸۱
	S	۰,۰۵۸	۰,۳۰۲۴	۰,۱۸۵۶	۰,۵۰۰۱	۰,۰۱۷۵۴۲	۰,۰۱۰۷۶۲	۰,۰۲۹۰۰۵
IC	DB	۰,۱۰۸	۰,۲۲۴۵	۰,۳۰۷۲	۰,۰۹۵۱	۰,۰۲۴۲۴۷	۰,۰۳۳۱۷۶	۰,۰۱۰۲۶۶
	C	۰,۱۳	۰,۱۱۹۷	۰,۲۷۵	۰,۰۹۸۱	۰,۰۱۵۵۶۳	۰,۰۳۵۷۵۲	۰,۰۱۲۷۵۴
	I	۰,۰۶۳	۰,۲۷۳	۰,۳۳۴۹	۰,۲۲۲۲	۰,۰۱۷۱۹۹	۰,۰۲۱۰۹۹	۰,۰۱۳۹۹۶
AU	VR	۰,۱۱۷	۰,۳۷۶۲	۰,۴۵۶۵	۰,۲۷۲۲	۰,۰۴۴۰۱۵	۰,۰۵۳۴۱۵	۰,۰۳۱۸۴۵
	FD	۰,۰۵۹	۰,۲۳۰۳	۰,۳۲۰۴	۰,۱۷۱۹	۰,۰۱۳۵۸۶	۰,۰۱۸۹۰۶	۰,۰۱۰۱۴۳
SO	D	۰,۰۷۸	۰,۴۵۷۷	۰,۷۰۱۸	۰,۳۲۰۶	۰,۰۳۵۷۰۴	۰,۰۵۴۷۳۹	۰,۰۲۵۰۰۳
	V	۰,۰۸۴	۰,۳۸۲۵	۰,۴۰۵۷	۰,۲۷۳۵	۰,۰۳۲۱۲۹	۰,۰۳۴۰۷۸	۰,۰۲۲۹۷۱
SA	E	۰,۰۸۱	۰,۳۴۶	۰,۵۳۲۹	۰,۱۴۲۸	۰,۰۲۸۰۲۷	۰,۰۴۳۱۶۵	۰,۰۱۱۵۶۵
	M	۰,۰۶۵	۰,۳۲۷۲	۰,۳۴۹۹	۰,۲۵۷۶	۰,۰۲۱۲۶۵	۰,۰۲۲۷۴۱	۰,۰۱۶۷۴۳
						۰,۳۳۰۱۲۴	۰,۴۲۷۰۵۴	۰,۲۴۵۸۲۲

منبع: نگارندگان

نتیجه گیری

زندگی عمومی شهروندان، در فضای شهری در مجموعه‌ای از اشکال و عملکردها اتفاق می افتد؛ براین اساس، این فضاها باید قادر به مهار رفتارهای گوناگون، مصرف کنندگان، فعالیت‌ها مانند خرید کردن، پیاده‌روی، گفتگو کردن، استفاده از امکانات برای سرگرمی، استراحت یا گذراندن زمان در فعالیت‌های

نگاهی به جدول ۵ مشخص می کند با انجام محاسبات مربوطه به هر کدام از معیارها، زیر معیارها و گزینه‌ها مطابق با فرایند تحلیل شبکه‌ای ارائه شده در این پژوهش، مطلوبترین گزینه جهت طراحی و اجرای فضای شهری گزینه شماره ۲ با امتیاز (۰/۴۲۷۰۵۴) است و گزینه‌های شماره‌های ۳ و ۱ در رده‌های بعدی قرار می گیرند.

روزانه و جشن‌های فصلی و رویدادها باشد. برای مثال مونته‌گمری تأکید می‌کند " این یک قلمرو عمومی و ارتباط با فضای نیمه‌عمومی است که زمینی را برای عملکردهای اجتماعی و قسمت قابل توجهی پایگاه معامله شهری (city's transaction base) فراهم کرده است. برای مثال میدان بازار، فروشندگان خیابانی، جلوخان مغازه و کافه‌های در پیاده‌رو^۱. کاربرد عمومی فضاهای شهری ایجاد آرامش، سرگرمی و محلی برای گردش، فراهم آوردن ارتباط و زمینه معاشرت و امکان تردد است. به‌واقع ماهیت فضاهای عمومی تحت تأثیر نوع و موقعیت بدنه‌ها، مقیاس، عناصر موجود در فضا، کف و گشایش فضا و ... است. فضای شهری موفق فضایی است که محمل تعاملات اجتماعی باشد، از دیدگاه راپپورت مبنی بر تأثیر محیط مصنوع بر رفتار و تعامل اجتماعی نیز اذعان شد که محیط بسترساز وقوع رفتار و تعامل اجتماعی است، نه کسی را مجبور به انجام رفتار می‌کند و نه بی‌تأثیر است؛ لذا جهت ایجاد یک فضای شهری موفق که تعاملات اجتماعی و وقوع رفتار با توجه به لایه‌های ارزشی و هنجاری جامعه در حد مطلوب و موفق در آن به وقوع بپیوندد معیارها و زیرمعیارهایی که خود نیز به‌صورت اهداف خرد در مقیاسی خردتر قابل بیان هستند ضروری و مهم ارزیابی می‌گردند. درحقیقت این معیارها و زیرمعیارها به‌سان متغیرهای مستقل و زی متغیرهای مستقلی هستند که نحوه تعامل و برخورد با آنها نتیجه دلخواه را در رابطه با متغیر وابسته به ما خواهد داد.

غالب دانشمندان حوزه شهری جهت حصول به یک فضای شهری مطلوب که ویژگی اصلی آن به اذعان غالب نظریه‌پردازان وجود تعاملات اجتماعی است کیفیاتی ارائه کرده‌اند. این کیفیات همگی به ویژگی‌های مشترکی اشاره دارد که تنها از زاویه دید و نوع ادبیات ارائه شده متفاوت است و با بررسی انجام شده قابلیت اجماع‌پذیری آن به اثبات رسید. در برنامه‌ریزی برای ارتقا و بهبود سطح کیفیت محیطی فضاهای شهری و در رأس آن فضاهای عمومی شهری که محور اصلی این پژوهش است، لازم است نیازها و

الگوهای رفتاری استفاده‌کنندگان از فضا در نظر گرفته شود. با داشتن چنین دیدگاهی کیفیت بخشی به اینگونه فضاها به موضوعی فقط تک‌بعدی و متکی بر شاخصه‌های کمی محدود نمی‌شود و از سایر پتانسیل‌های کیفی برای ایجاد یک فضای عمومی پویا، سرزنده و اجتماعی توأم با رفتارهای مطلوب استفاده می‌شود؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که ارتقای کیفیت محیطی و تأثیر مؤلفه‌های آن بر قلمروها و الگوهای رفتاری در فضاهای عمومی شهری فقط مفهومی کمی و تکنیکی نبوده، بلکه با مفاهیم کیفی همچون کیفیت محیط کالبدی، تنوع فضای اجتماعی و تعاملات اجتماعی، فعالیت‌های اجتماعی، وابستگی‌های مکانی و کیفیت محیط زیست شهری یا زیست‌بوم نیز در ارتباط است. مؤلفه‌های اثرگذار بر کیفیت محیطی فضاهای عمومی شهری، رابطه دو سویه با الگوهای رفتاری استفاده‌کنندگان از این فضاها دارند. در همین راستا، پژوهش انجام‌گرفته ما را به مدلی رهنمون ساخت که به وسیله ۵ معیار و ۱۳ زیر معیار (شاخص) در فرایند تحلیل شبکه‌ای به کمک نرم‌افزار Super decision می‌توان به بررسی و ارزیابی گزینه‌های طراحی و فضاهای شهری با هدف ارتقاء کیفیت فضاهای شهری با تأکید بر بُعد اجتماعی پرداخت، در این پژوهش از سه گزینه طراحی مطابق با معیارها و زیرمعیارها توسط (ANP) و ارزش‌گذاری‌ها و مقایسه‌ها توسط میانگین امتیازات داده شده مطابق با جدول کمیتی توماس ال ساعتی توسط پنلی از کارشناسان و متخصصان ذیربط شامل تنی چند از شهرسازان، معماران، جامعه‌شناسان، کارشناسان محیط زیست و کارشناسان اقتصاد و روانشناسان، کارایی این مدل سنجیده شد و مطابق با آن گزینه مطلوبتر انتخاب گردید. به نظر می‌رسد از این مدل در شرایط و بسترهای متفاوت با اهداف متفاوت نیز کاربرد بهره‌مند گشت و تفاوت در نحوه ارزش‌گذاری معیارها و زیرمعیارهای مرتبط با هدف است که این امر به‌طور مستقیم به دیدگاه‌ها و هنجارهای ارزشی جامعه پنل کارشناسان و متخصصان ذیربط مرتبط می‌گردد؛ لذا از نتایج به‌دست آمده چنین برمی‌آید که برای ارتقای

سال می رسد) ترافیک در ساعاتی از شبانه‌روز نیمه سنگین می‌شود، که چنین به نظر می‌رسد که اگر توزیع فضاهای عمومی به‌طور صحیح انجام گیرد می‌توان مشکل ترافیک را تا حد زیادی رفع کرد.

✓ تأکید بر عدالت فضایی در توزیع امکانات: امکانات محله دارآباد از لحاظ خدمات عمومی ضعیف است. برای مثال تعداد بانک‌ها و سرویس بهداشتی بسیار کم و در بعضی از موارد به عدد یک می‌رسد که لزوم ایجاد فضاهای لازم در محله که به نسبت شاخص‌ها دچار کمبود فضاهای عمومی مربوطه هستند ضروری به نظر می‌رسد.

✓ توجه به عناصر بصری و کیفیت منظر محله: وجود بافتی قدیمی در شمال این محله، علاوه بر عدم داشتن استحکام لازم بناها در این منطقه، دارای ظاهری نازیبا نیز است و فرهنگی خاص را به وجود آورده که به بازبینی و برنامه‌ریزی ویژه برای ارتقاء سطح فرهنگ در منطقه نیاز دارد.

✓ ساماندهی کالبدی - فیزیکی محورهای اصلی محله و ایجاد فضاهای اختصاصی درون محورها جهت تقویت حس تعلق به محله.

منابع

۱. اذانی، مه‌ری و زهره مهدی زاده و صباح‌الخیبر حاج نبیان. ۱۳۹۲. بررسی نقش فضاهای شهری در ایجاد هویت شهرهای جدید. فصلنامه اطلاعات جغرافیایی سپهر، دوره بیست و دوم، شماره ۸۵
۲. ای بن بنتلی. ۱۳۸۶. محیط‌های پاسخده. (مصطفی. بهزادفر، مترجم) تهران: مرکز انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران.
۳. پارسی، حمید رضا. ۱۳۸۱. شناخت محتوای فضای شهری. مجله هنرهای زیبا، شماره ۱۱.
۴. پاکزاد، جهان‌شاه. ۱۳۸۵. مبانی نظری و فرایند طراحی شهری. تهران: وزارت مسکن و شهرسازی.
۵. توسلی، محمود. ۱۳۶۹. اصول و روش‌های طراحی شهری و فضای مسکونی در ایران (جلد اول). تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.
۶. توفیق، فیروز. ۱۳۷۳. ارزیابی چند معیاری در طرح ریزی کالبدی. نشریه آبادی، ۱۱، ۴۰-۴۳.

فضای محلی، افزایش تعاملات اجتماعی در بستر فضا، حضور گسترده مردم جهت، فعالیت‌ها، رویدادها، الهام و انگیزش در محله دارآباد تهران توزیع مناسب کاربری‌ها، تأسیسات و انجام پروژه‌هایی جهت افزایش مطلوبیت فضا جهت سرزندگی و شادابی محیط شهری ضروری به نظر می‌رسد؛ زیرا با توجه به نمودار گرافیکی رابطه‌ای میان کیفیت فضای بیرونی و میزان وقوع فعالیت‌های بیرونی، هنگامی که محیط بیرونی از کیفیت پایینی برخوردار باشد تنها فعالیت‌های ضروری انجام می‌پذیرد؛ اما در محیط دارای کیفیت بالا که فضای شاد و سرزنده را نیز در بستر خود به همراه خواهد داشت، نه تنها فعالیت‌های ضروری انجام می‌شوند، بلکه به دلیل وجود شرایط بهتر تمایل برای صرف زمان بیشتر برای این فعالیت‌ها افزایش می‌یابد، علاوه بر آن، گستره وسیعی از فعالیت‌های انتخابی نیز به واسطه دعوت‌کنندگی شرایط به توقف (مکث)، نشستن، خوردن، بازی کردن و مانند اینها انجام می‌گیرند و کرختگی فضایی را از محیط محلی و شهری دور خواهد کرد؛

پیشنهادها

باتوجه به موارد فوق جهت ارتقای فضای کیفی، افزایش تعاملات اجتماعی به تعادل رسیدن فضاها در محله دارآباد تهران پیشنهادهایی در ذیل ارائه می‌گردد:

✓ تنوع عملکردی و امکان حضور: دارآباد به دلیل داشتن آب و هوای پاک و بیلاقی و همچنین به دلیل وجود موزه حیات وحش و کوهپایه‌های رشته کوه البرز، این محله پتانسیل توریستی و گردشگری دارد که با برنامه‌ریزی اصولی در این خصوص گردشگری می‌توان حضور گسترده مردم را در محیط محلات جهت پویایی فضا شاهد بود.

✓ درک کالبد و معنا بخشی به فضا: ترافیک شهری یکی از معضلاتی است که در اکثر مکان‌ها و فضاهای شهری مشاهده می‌شود. در محله دارآباد به‌مخصوص در اطراف مرکز محله و بافت قدیم (لازم به ذکر است که قدمت محله دارآباد به ۲۵۰

۷. راپاپورت، ایماس. ۱۳۹۱. معنای محیط ساخته شده. (فرح. حبیب، مترجم) تهران: سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری تهران.
۸. زبر دست، اسفندیار. ۱۳۸۰. کاربرد فرایند تحلیل سلسله مراتبی در برنامه ریزی شهری و منطقه ای. نشریه علمی پژوهشی هنرهای زیبا، ۱۰.
۹. زبردست، اسفندیار. ۱۳۸۹. کاربرد فرایند تحلیل شبکه ای (ANP) در برنامه ریزی شهری و منطقه ای. نشریه هنرهای زیبا-معماری و شهرسازی، ۷۹-۹۰.
۱۰. علی پور، روجا مسعود خادمی و محمد مهدی سنماری و مجتبی رفیعیان. ۱۳۹۱. بررسی شاخصه های کیفیت محیطی در شناسایی اولویت های مداخله در محدوده بافت فرسوده شهر بندر لنگه. فصلنامه باغ نظر، ۱۳-۲۱.
۱۱. فکوهی، ناصر. ۱۳۸۳. انسان شناسی شهری. تهران: نشرنی.
۱۲. گل، یان. ۱۳۸۷. زندگی در فضای میان ساختمان ها. (شیمیا شصتی، مترجم) تهران: سازمان انتشارات جهاددانشگاهی.
۱۳. گلکار، کورش. ۱۳۷۹. مولفه های سازنده کیفیت طراحی شهری. نشریه علمی پژوهشی صفا، ۳۲، ۳۸-۶۵.
۱۴. لینچ، کوین. ۱۳۸۴. تئوری شکل خوب شهر. (حسین بحرینی، مترجم) تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۱۵. مدنی پور، علی. ۱۳۷۹. طراحی فضای شهری، نگرشی بر فرایند اجتماعی و مکانی. (فرهاد مرتضایی، مترجم) تهران: انتشارات شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری.
۱۶. مدنی پور، علی. ۱۳۸۹. فضاهای عمومی و خصوصی شهر. (فرشاد نوریان، مترجم) تهران: سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری تهران.
۱۷. معرب، یاسر و مهدیس سادات و اسماعیل صالحی. ۱۳۹۵. تحلیل و بررسی سرزندگی پارکهای جدید شهری. مطالعه ی موردی: پارک آب و آتش تهران. مجله آمایش جغرافیایی فضا، سال ششم، شماره مسلسل ۲۰.
۱۸. نقی زاده، محمد ۱۳۸۵. مبانی نظری معماری و شهرسازی اسلامی. اصفهان: انتشارات راهیان.
۱۹. هیت، تیم و تتراک استیون تیسدل و متئو کارمونا. ۱۳۸۸. مکان های عمومی، فضاهای شهری، ابعاد گوناگون طراحی شهری. (اهری و همکاران، مترجم) تهران: انتشارات دانشگاه هنر تهران.
20. Bell et al, P.A, Fisher, J.D., Baum, A. and Greene, T.C. 1990. Environmental Psychology(third edition.(Holt, Rinehart & Wilson, Inc: London.
21. Bentley, I. 1990. Ecological Urban Design .Architects Journal, 192: 69-71.
22. Carlucci, D. and Schiuma, G. 2008. Applying the analytic network process to disclose knowledge assets value creation dynamics .Expert Systems With Applications. 36(4): 7687-7694.
23. Coleman, J.1987.(Opportunities for Innovation in Urban Design Education . Australian Planners, 25:28-31.
24. Goodey, B. 1993. Two Gentlemen in Verona: The Qualities of Urban Design . Streetwise 5-3.
25. Greene, S. 1992. Cityshape .JAPA. 58: 177-189.
26. Haughton, G. and Hunter, C. 1994. Sustainable Cities.London: Jessica Kingsley.
27. Jacobs, A. and Appleyard, D.1987. Towards an Urban Design Manifesto: A prologue. Journal of the American Planning Association, 53: 115-116.
28. Lee, H. et al. 2009. Selection of technology acquisition mode using the analytic network process .Mathematical and Computer Modeling, 49:1274-1282.
29. Lin et al., Y.-H. K.-M.-J.-C.-H. 2009. Research on using ANP to establish a performance assessment model for business intelligence system .Expert System with Applications, 36:4135-4146.
30. Lynch, K.1972 . the openness of open space.aidan ellis: Arts of environment.
31. Montgomery, J.1998. Making a City: Urbanity, Vitality and Urban Design . Journal of Urban Design, 3: 93-116.
32. Nasar, J.1998 . The Evaluative Image of the City.London: Sage.
33. Nelessen, A. 1994. Vision for a New American Dream.Chicago: APA Planner Press.
34. Oldenburg, R. 1999. The Great Good Place: Cafes, coffee shops, bookstores, bars, hair salons and the other hangouts

39. Tibalds, F. 1992. Making people friendly towns, improving the public environment in towns and cities. Logman: Harlow.
40. Trancik, R. 1986. Finding Lost Space: Theory of Urban Design. New York: Van Nostrand Reinhold.
41. Violich, F. 1983. Urban Reading and the Design of small Urban Places: The Village of Sutivan. Town Planning Review. 51: 41-62.
- at the heart of a community. Marlow & Company: New York.
35. Porteous, L. 1977. Environment and Behaviour. London: Addison Westley.
36. Punter, J. and Carmona, M. 1997. The Design Dimension of Planning: Theory. London: content and best practice of design policies.
37. saaty, T. 1999. Fundamentals of the Analytic Network Process. Kobe, Japan: Proceeding of ISAHP.
38. South Worth, M. 1989. Theory and Practice of Contemporary Urban Design. Town Planning Review, 369-402.

